

КЛЬОД ТЕ

— I —

ДРУГІ ОПОВІДАНЯ

ВІННІПЕГ, МАН.
УКРАЇНСЬКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА
1916.

ЧИТАЙТЕ

ЧИТАЙТЕ

УКРАЇНСЬКИЙ ГОЛОС

найбільшу українську часопись в Канаді,
яка виходить на 12 сторін

Український Голос коштує на рік 2 долари
разом з книжочками вартости 1 доляра, які
кождий передплатник дістане даром.

Український Голос подає найбільше вістий
з російської і австрійської України, допи-
сий з життя Українців в Канаді і ріжних
вістий з Канади.

В Українськїм Голосї знайдете много на-
укових статей, оповідань, смішного і
ріжної всячини.

Запренумерувавши собі Український Голос,
будете мали в нїм найліпшого приятеля, з
яким ніколи не розстанеться

Предплачуйте отже Український Голос і за-
охочуйте других до передплати сеї часопи-
сі. Нехай не буде ані одної української ха-
ти в Канаді, в котрій не знаходив би ся
Український Голос!

Передплату посилайте на адресу:

UKRAINIAN VOICE

BOX 3626,

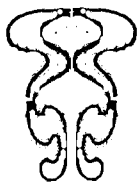
- WINNIPEG, MAN.

Льокаль редакції і адміністрації містить ся на
212-214 DUFFERIN AVE., WINNIPEG.

КЛЬОД ГЕ

— I —

ДРУГІ ОПОВІДАННЯ

diasporiana.org.ua

ВІННІПЕГ, МАН.
УКРАЇНСЬКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА
1916.

ВІКТОР ГІГО.

ДЕЩО ПРО АВТОРА.

Оповідане „Кльод Ге” написав великий французський письменник Віктор Гіго (Victor Marie Hugo). Родив ся він в шляхотській родині в Бесансон, 1802 року. Писати зачав уже в 14 році житя. Чоловіком був дуже діяльним, а 1851 р. мусів навіть забирати ся з рідної сторони. В 1859 р. позволено єму вернутись, однакж він не хотів користати з амнестії і вернув до Парижа аж 1870. р. Гіго написав чимало оповідань і великих повістей безсмертної вартости, в яких доторкаєсь найдальших глубин людської душі і найважніших питань людського житя. Його велику повість „Нуждарі” переложено на кільканайцять мов.

Гіго писав також поезії. Єго числять до найбільших писателів сьвіта звучи єго „Апостолом людства”.

Він умер в Парижу 1885 р. Се маленьке оповідане зможе само вже показати велич ума і благородність душі сього великого чоловіка. Інші його твори „Нуждарі”, Сьміючий ся чоловік”, „Нотре Даме” і других богато.

КЛЬОД ГЕ

Сім чи вісім літ тому жив у Парижі бідний робітник, — Кльод Ге його звали. Мав він собі дівчину, що була йому коханкою, мав і ди-

тину від неї. Я кажу так, як воно було, а вже читачі най собі збирають мораль у міру того, як факти сіяти муть її на дорозі. Робітник він був дотепний, меткий і розумний; дуже його скривдило виховане, але добре пожалувала природа; не вмів він читати, але вмів думати.

Було в зимі; роботи нема. Ні вогню, ні хліба в хатині. Чоловік, дівчина і дитина зазнали холоду й голоду. Чоловік украв. Я не знаю ні того, що він украв, ні того, де він украв. Одно знаю, що з тої крадіжки було на три дні хліба й тепла для жінки й дитини, і на пять років в'язниці для чоловіка.

Чоловіка заслали відбувати свій термін до центральної тюрми Клерво. Клерво, абацтво, з якої зроблено казню, вівтар, з якого зроблено катівницю. Коли в нас мова про поступ, то власне так деякі люди його розуміють і виконують. Стсе змість, який вони вкладають у се слово.

Ходім далі.

Прибувши там, його завдано до тюрми на ніч і до робітні на день. Що до робітні, то їй я не даю догани.

Кльог Ге, не що давно чесний робітник, а тепер злодій, був особа гідна і поважна. Він мав високе чоло, — вже у зморщках, хоч ще був молодий — трохи сивого волося, що губилося в чорних пасмах, лагідні очи, що глибоко сиділи під навислими рівною дугою бровами, відкриті ніздрі, підбороддя наперед, губа погордлива. Се була гарна голова. Погляньмо, що з неї зробило суспільство.

Він рідко говорив, не часто розкладав ру-

ками, мав щось владного в цілій своїй особі, що примушувала до послуху; обличчя замислене, більше поважне, як мучениче. А про те він мучив ся.

В будинку, де замкнено Кльода Ге, був директор робітень; се такий служебник, як звичайно по вязницях; він разом скидає ся і на підтюремного і на крамаря, він приказує робітникови і разом із тим страхає вязня, він дає струмент до рук і заліза на ноги. І сей був із такого ж гурту; людина неговірка, туга, покірنا своїм думкам; людина, що ніколи не поступала ся своєю повагою; зрештою, при нагоді, добрий товариш, добрий старший, веселий і навіть жартівливий; більше тугий, як твердий; не розумував ні з ким, навіть із собою; певно, добрий батько, добрий чоловік, що в нього головна річ обовязок, а не чеснота; одним словом, ні лихий ні злий.

Він був із тих людей, що не мають нічого бринячого, пружистого, що складені з безвладних молекул що не дають голосу, ні коли їх ударить яка думка, ні коли торкне яке почуття; з тих людей, що мають холодний гнів, понуру ненависть, запал без зворушень, що беруть ся вогнем ненагріваючись, без жадної здібности теплової; про них сказав би, що вони неначе з дерева зроблені.

Головна риса вдачі сеї людини була упертість. Він гордий був із своєї упертости і рівнав себе до Наполеона. Але се не що, як оптична омана. На ній завело ся сила людей, що на певному відступі ім упертість видає ся за во-

лю і свічка за зорю. Коли ся людина було припряже те, що вона зве своєю волею, до чого будь, то було пробоем піде, аби доконати того, що залізло їй в голову.

Оттакий саме й був директор робітень у центральній вязниці Клерво. От із чого було зроблене кресало, яким суспільство щодня било по вязнях, щоб викресати іскри.

Іскра, що подібні кресала вибивають із таких кременів, часто запалює пожежу.

Ми сказали, що раз прибувши до Клерво, Кльод Ге був зачислений в робітні і поставлений до роботи. Директор спізнав ся з ним, визнав его за доброго робітника і поведив ся з ним добре. Одного дня навіть, будши в доброму гуморі і побачивши, що Кльод Ге дуже зажурился — бо сей чоловік завжді думав про ту, яку звав своєю жінкою — він ему розповів щоб розважити й потішити, що нещасна зробила ся потаскухою. Кльод спитав зимно, що стало ся з дитиною . Невідомо.

Минуло кілька місяців і Кльод привик до вязничного сопуху і, здавало ся, ні про що вже не думав. Певна сурова ясність, властива його вдачі, знову взяла своє.

Майже коло сього часу Кльод узяв дивну силу над усіма своїми товаришами. Наче за якоюсь мовчазною згодою і без того, щоб хто знав і чому се так, навіть він сам, усі ті люди радили ся з ним, слухали його: се найвищий ступінь подиву. Не аби-яка заслуга була впокорити собі всі ті непокірні натури. Ся влада прийшла йому негаданю і небажано. **Се від погля-**

ду його очей залежало. Око людини — се вікно, крізь яке видно думки, що снують ся їй у голові.

Поставте людину, що має мислі в голові, між людей, що не мають їх; мине певний час і по закону непоборнього притягу всі темні голови будуть тяжити покійно і з пошаною до сьвітлої голови. Є люди-залізо, і є люди-магнес. Кльод був магнес.

Не минуло й трьох місяців, як Кльод став душею, законом і порядком у робітні. Всі ті стрілки кружили на його цифербляті. Часом він сам мусів сумніватись, чи він король чи вязень. Се був наче папа в полоні зі своїми кардиналами. І наслідком цілком природної реакції, якої вплив відбуває ся на всіх ступнях, його ненавиділи тюремники, бо любили вязні. Се раз-у-раз так. Популярність завжді йде в парі з неласкою. Любов невільника завжді подвоює ся ненавистю пана.

Кльод Ге був великий ідець. Така вже була властивість його будови. Він мав такий шлунок що наїдку на двох звичайних людей ледве вистарчило ему за день. Князь де-Катаділля мав таку саму хіть до їжі і сьміяв ся з того. Але що було приводом до веселощів князеви, грандови іспанському, що мав пятьсот тисяч баранів, те саме — тягар для робітника і нещасте для вязня.

Кльод Ге, як був на волі, то робив цілий день на своєму горинці заробляв на чотири фунти хліба і поживав їх. Кльод Ге у вязниці робив цілий день і діставав за свою працю незмінно.

півтора фунта хліба і чверть фунта мяса. Пайка завжди однакова. Кльод звичайно голодував у в'язниці Клерво. Він голодував, от і все. Голодував мовчки. Така була його натура.

Одного дня Кльод зївши свою злиденну порцію, взяв ся до ремесства, гадаючи вгомонити голод роботою. Інші в'язні весело уминали своє. Один парубок, блідий, білий і кволий, прийшов і став біля него. Він тримав у руці свою пайку, до якої ще не торкався і ніж. Стоячи біля Кльода він наче хотів забалакати і не смів. Сей парубок, його хліб і мясо, драгували Кльода.

— Чого тобі треба? — нарешті спитав він грубо.

— Чи не станеш ти мені в пригоді? — відказав несміло парубок.

— Чим? — сказав Кльод.

— Чи ти б не поміг мені зісти се? На мене багато.

Сльози викотили ся з гордого ока Кльодового. Він узяв ніж, розділив парубкову пайку рівно на двоє, взяв одну і почав їсти.

— Спасибі, — сказав парубок. — Коли хочеш, ми так ділити мємось що дня.

— Як тебе звати? — спитав Кльод Ге.

— Альбен.

— За що ти тут? — поспитав Кльод.

— Я вкрав.

— І я теж, — сказав Кльод.

Вони справді ділили ся так що-дня. Кльодові було тридцять і шість років, а часом він **выглядав на пятьдесят, така строга була його**

звичайна подоба. Альбенови було дваццять, а йому можна б дати сімнайцять, так невинно дивився сей злодій. Тісна приязнь зайшла між сих двох людей, більша приязнь батька до сина, як брата до брата. Альбен був ще майже дитина; Кльод був сливе дід.

Вони робили в одій робітні, спали під одним перекотом, проходжувались в одному дворику, їли один шматок. Кожен із двох приятелів був цілим світом для другого. Здавалось, вони були щасливі.

Ми вже згадували про директора робітень. Сей чоловік, якого зненавиділи вязні, часто му сів, щоб привести їх до послуху, удаватись до Кльода Ге, якого вони любили. Не раз бувало, що неурядова повага Кльода Ге ставала в пригоді урядовій повазі директора, коли треба було запобігти бунтови або ворохобні. Справді щоб спинити вязнів, десять слів Кльодових ставало за десять жандармів. Кльод часто-густо робив сю прислугу директорови. Тим то директор і ненавидів його цілим серцем. Він заздрив був на сього злодія. Він ховав на дні душі потайну ненависть, завидливу, невблагану, проти Кльода, ненависть господаря по праву до господаря на ділі, влади сьвіцької до влади духової. Се найгірша ненависть.

Кльод дуже любив Альбена і байдуже був до директора.

Одного ранку, тоді саме як ключники переводили вязнів по двоє зі спальні до робітні, **дзорець гукнув** Альбена, що стояв побіч **Кльода, що директор** кличе його до себе.

— Що їм від тебе треба? — каже Кльод.

— Не знаю, — каже Альбен.

Минув ранок, Альбен не вертав до робітні. Під обід Кльод гадав, що знайде Альбена в дворіку. Альбена не було в дворіку. Вернули до робітні. Так минув день. У вечір, як повідводжено вязнів до їх спалень. Кльод шукав там Альбена очима і не бачив його. Здавалось, він тоді дуже мучив ся, бо звернув ся до сторожа, чого не робив ніколи.

— Чи не занедужав Альбен? — сказав він.

— Ні! — відповів сторож.

— Чого ж його нема сьогодні? — поспитав Кльод.

— А! — сказав недбало ключник — того, що його перенесено на інше мешкання.

Сьвідки, розповідаючи пізнійше про сю розмову, завважали, що при сій відповіді рука Кльодова, що несла віличку, злегка затремтіла. Він відказав спокійно:

— Хто видав сей розказ?

Сторож відповів:

— Пан директор.

Завтра минуло як і сьогодні, без Альбена.

У вечері, тоді як кінчали ся роботи, директор прийшов до робітні зробити свій звичайний обхід. Побачивши його Кльод ще здалека зняв свою грубу лянну шапку і застібнув сіру курту, сумну ліберію Клерво, се тим, що у вязницях склала ся думка, що курта з пошаною застіблена привертає ласкавість у старших; ото він стояв із шапкою в руці край свого осла на чекаючи на директора, коли той прийде. Директор перей

ШОВ.

— Пане! — сказав Кльод.

Директор спинив ся і напів повернув ся.

— Пане, — знову сказав Кльод — чи правда, що Альбена перенесено десь інде?

— Так! — відповів директор.

— Пане, — мовив далі Кльод — мені треба Альбена, щоб жити.

І додав:

— Ви знаєте, що мені мало найдку з тої пайки, що дає ся, а Альбен ділив зі мною хліб.

— Се його річ! — сказав директор.

— А чи ж не можна, пане, перенести Альбена в сей відділь, де я?

— Не можна. Така вже постанова.

— Від кого?

— Від мене.

— Пане директоре, — відказав Кльод — се життя або смерть для мене і се залежить від вас.

— Я ніколи не беру назад своїх постанов.

— Пане, хібаж я вам зробив що?

— Нічого.

— Так чому ж, — каже Кльод ви мене розлучаєте з Альбеном?

— А тому! — каже директор.

Давши таке пояснення, директор пішов далі.

Кльод спустив голову і не відказав нічого. Бідний лев у клітці, якому віднято його собаку.

Ми мусимо сказати, що трохи хоробливий апетит в'язня зовсім не минув ся з журби від тої розлуки. Зрештою здавалось, що він ні **вчому не змінив ся так**, щоб було знати. Він **не говорив**

про Альбена нікому з товаришів. Підчас відпочинку він проходжував ся сам у дворику і голодував. Нічого більше.

Тим часом, хто его добре знав, постерегли щось непевного і хмурого, що збирало ся щоне-день на його обличчі, хоч він був і лагіднійший, як коли.

Дехто бажав поділити з ним свою пайку; він усміхаючись відмовляв.

Що вечера, від тоді як директор дав йому пояснене, він чинив щось недоладного, що дуже було дивно від людини такої поважної. В ту хвилину, як директор певної години робив свій звичайний обхід і переходив поуз Кльодів варстат, Кльод підводив очи і дивив ся на його пильно, а потім промовляв голосом повним туги і гніву, що подібний був разом до прохання й погрози, тільки сї два слова: „А Альбен?” Директор удавав ніби не чує і відходив здвигаючи плечима.

Даремно ся людина здвигала плечима, бо всім, хто дивив ся на сї дивні сцени, очевидно було, що Кльод Ге щось надумав собі. Вся вязниця чекала турбуючись, що то вийде з сєї боротьби між упертістю і рішучістю.

Виявилось, що якось раз Кльод сказав директорови: „Слухайте, пане, віддайте мені мого товариша. Ви зробите добре, запевняю вас. Завважте, що я вам се кажу”.

Другим разом, у неділю, як він був у дворіку і сидів на камені непорушно кілька годин, в одній поставі, спершись ліктем на коліна і взявши голову в руку, вязень Фаєт **наближивсь до**

його і закричав йому сьміючись:

— Що ти там у чорта робиш, Кльоде?

Кльод помалу підвів свою строгу голову і сказав:

— Я суджу когось.

Одного вечера нарешті, 25 жовтня 1831 р., в ту хвилину, як директор робив свій обхід, Кльод роздушив під своєю ногою скло з годинника, що був знайшов у ранці в коритарі. Директор спитав, що брязнуло.

— Се нічого, — сказав Кльод — се я. Пане директоре, віддайте мені мого товариша.

— Неможливо! — сказав директор.

— А про те треба — сказав Кльод голосом низьким і твердим; і подивившись директорови в очи, додав:

— Поміркуйте. Ми маємо сьогодні 25 жовтня. Даю вам речинець до 4 падолиста.

Сторож завважив пану директорови, що Кльод страхає його і що за се його можна до темної.

— Жадної темної, — сказав директор усьміхаючи ся зневажливо. — Треба бути добрим до сих людей!

Другого дня вязень Перно приступив до Кльода, як той ходив собі замислившись осторонь иньших вязнів, що пустували в маленькому чотирикутнику сонця на другому краю двора.

— Чим ти, Кльоде, зажурив ся?

— Я боюсь, — каже Кльод — що б часом не скоїлось яке лихо сьому доброму пану директорови.

Від 25 жовтня до 4 листопада повних десять день. Кльод не минув жадного дня, щоб не нагадати директорови, як той переходив поуз його, що йому де-далі стає важче з того, що нема Альбена. Директор, знудившись тим, раз завдав його до темної на двадцять і чотири годині, бо намагане Кльодове здавалось йому занадто настирним.

Ото і все, на що здобув ся Кльод.

Настало 4 листопада. Того дня Кльод прокинув ся з лицем ясним, якого ніхто не бачив у його від тоді, як рішинець пана директора розлучив його з приятелем. Вставши, він понишпорив у чомусь подібному до білої скринки, що стояла у ногах, і де лежало кілька його лахманів. Він звідти витяг пару маленьких ножиць. Ті ножиці та розрізнений том Е м і л я, були одиною річчю, що йому лишилася від жінки, яку він кохав, від матери його дитини, від його маленького, колись щасливого, господарства. Дві річі непотрібні Кльодови; ножиці могли здатись тільки жінці, книжка письменному. Кльод не вмів ні шити, ні читати.

Переходячи старий побілений вапном монастир, що служив за гульбище у замку, бо відправа там не відбувалась, він наблизив ся до заступника Феррарі, що дивив ся уважно на величезні віконні штаби. Кльод тримав у руці маленькі ножиці; він їх показав Феррарі, кажучи:

— Сього вечера я переріжу отсі штаби сими ножицями.

Феррарі не ймучи віри, засьміяв ся, і Кльод теж.

Сього дня рано він працював пильнійше, як звичайно; ніколи він не робив так швидко і ри заплатив чесний міщанин із Труа, д'Брессіе. так добре. Здавало ся, він поклав скінчити конче в ранці солом'яний бриль, за який йому з Гонзадовго перед полуднем він спустив ся, маючи якусь потребу до столярні, що була в першому поверсі, під поверхом, де він працював. Кльода і там любив, як скрізь, але він рідко туди вступав. Тим то всі скрикнули:

— Ба! ось Кльод!

Його обступили. Се була врочиста оказія. Кльод бистро кинув оком по салі. Жадного дозорця там не було.

— Хто б мені позичив сокири? — сказав він.

— На яку річ? — спитали його.

Він відказав:

— Щоб забити сього вечера директора робітень.

Йому подано кілька сокир на вибір. Він узяв найменчу, але найгострішу; сховав її за пояс і вийшов. Там було двацять і сім вязнів. Він їм не наказав мовчати, але жаден не зрадив його.

Вони про те навіть не балакали з собою.

Кожен чекав, що воно буде. Справа була страшенна, але ясна і проста. Жадної заплутанини. Кльода не можна було ні радити ні зрадити.

Годину згодом він надійшов до одного за судження, літ шіснацяти, що ловив гави на гультбищу і порадив його, щоб він навчив ся читати. Сеї хвилини арештант Фаєт приступив до Кльода і спитав його, якого чорта він сховав за поясом? Кльод сказав:

— Се сокира, щоб забити сього вечера пана директора.

І додав:

— Хиба видко?

— Трохи — каже Фаєт.

Решта дня минула як звичайно. О семій годині у вечер замкнено вязнів, кожен гурт у призначеній йому робітні; дозорці вийшли з робочих саль, як се було звичайно, щоб повернутися після директорового обходу.

Кльод Ге з товаришами по ремесству теж був замкнений в своїй робітні.

Тоді відбувала ся в сій робітні надзвичайна сцена, не без величності і не без жаху, єдина в такому роді, якої б жадна історія не могла оповісти. Там було, як се навіпісля виявило слідство: вісімдесять і два злодії, лічучи між ними й Кльода, що судили директора.

І но що дозорці покинули їх, Кльод став на своїм ослоні і оголосив у хаті, що має дещо сказати. Все заніміло.

Тоді Кльод підніс голос і сказав:

— Ви знаєте, що Альбен був мені брат. Мені замало того, що дають тут їсти. Навіть купуючи самому хліб за ті малі гроші, що я заробляю, мені мало. Альбен ділив зі мною свою пайку; з початку я його любив за те, що він мене годував, далі за те, що він мене любив. Директор розлучив нас. Йому нічого не було з того, що ми собі в купі, але він лиха людина, йому любо мучити. Я його просив вернути Альбена. Ви бачили він не хотів. Я йому дав речинець до 4 падолиста, щоб він мені віддав

Альбена. Він мене завдав до темної за те, що я казав се. Але я за той час судив його і засудив на смерть; ми маємо 4 падолиста. За дві години він прийде робити свій обхід. Я вас завідо-мляю, що забю його. Ви маєте що на се сказати?

Всі мовчали.

Кльод почав знову. Він мовив, здавалось, надзвичайно проречисто, що зрештою була природна річ для його. Він виголосив, що добре знає, що йде на насилле, але не гадає, щоб то була його причина. Він запевняв вісімдесят і одного злодія, що його слухали:

що він був у примусовім положеню;

що часом опиниш ся в такому куті, що в своїй справі сам мусиш бути за суддю;

що справді він не міг узяти життя директорови, не віддавши свого власного, але він уважав за добре віддати своє життя за справедливу річ;

що вже два місяці він про се міркує і добре розміркував;

що, на його думку він не уносить ся злобою, але наколи б він помилив ся, то благає, щоб звернули на се йому увагу;

що він чесно викладає свої доводи справедливим людям, що його слухають;

що затого він убе пана директора, але коли хто має зробити йому увагу, він ладен вислухати того.

Один тільки голос зняв ся, і сказав, що перш, як забити директора, Кльод повинен стрібувати ще раз побалакати з ним і вблагати його.

— Се правда — сказав Кльод — і я се зроблю.

На великих дзигарах ударила осьма година. Директор повинен був прийти о девятій.

Як тільки сей дивний касаційний суд наче б то затвердив вирок, що видав Кльод, то Кльод повеселійшав. Він поклав на стіл усе те, що було в його з его одежі, вбоге лахматте вязня, і покликавши по черзі тих товаришів, яких любив найбільше по Альбенowi, пороздавав їм усе; собі лишив лише пару маленьких ножиць.

Потім він поцілував ся з усіми. Дехто плакав; він усміхав ся до них.

Сеї останньої години були хвилі, коли він балакав так спокійно і навіть весело, що дехто з товаришів потай сподівав ся, як се вони казали пізнійше, що він може покине свою думку. Він раз жартом навіть погасив одну з тих небогато свічок, що блимали в робітні, подувом своєї ніздрі, бо він мав негарні звички з виховання, і вони заважали його природній гідности частійше, ніж би треба. Але годі було, щоб сей давній уличник часом не відгонив паризьким рівчаком.

Він постеріг одного молодого, блідого за судженця, що пильно дивив ся на його і тремтів, певно чекаючи на те, що побачить.

— Ну, хлопче, сьміліще! — сказав йому тихо Кльод — се річ одной хвилини.

Пороздававши своє добро, попрощавшись із усіма і стиснувши всім руки, він перепинив неспокійні балачки, що де-не-де було чути по

темних закутках робітні і гукнув, щоб усі взяли ся до роботи. Всі послухали ся мовчки.

Робітня де се діялось, була подовгаста сая, довгий рівнобіжник із вікнами на довгих стінах і двома дверима. одні напроти других із обох кінців. Варстати були розставлені пообіруч коло вікон, ослони торкали ся муру під простим кутом, і просторонь, що була вільна між двох рядів варстатів, творила наче довгу доріжку, що просто лежала від дверей до дверей і таким чином перерізувала салю. Сею довгою і досить вузькою доріжкою директор мав перейти роблячи свій обхід; він мусів увійти південними дверима і вийти північними, подивившись на право й на ліво. Звичайно він робив сей перехід швидко і не спиняючись.

Сам Кльод знову сів на своєму ослоні і взяв ся до роботи, як Жак Клеман (Жак Клеман, домініканський чернець, що забив Генріха III року 1589). брав ся колись до своєї молитви.

Всі чекали. Хвилина наближалась. Коли се почув ся дзвінок. Кльод сказав:

— Се перед-бій.

Тоді він устав, перейшов повагом частину салі, і спер ся ліктем на ріг першого варстату, коло входових дверей. Його вид був цілком спокійний і добродушний.

Вдарила девята година. Двері відчинились. Директор увійшов.

Хвилина — і в робітні все завмерло.

Директор був сам, як звичайно.

Він вступив веселий, задоволений, і не ба-

чив Кльода, що стояв ліворуч дверей, сховавши праву руку в штанах. Він минув швидко перші варстати, піднявши голову, жуючи слова і кидаючи там і сям свій погляд, не завважуючи, що очі всі із цілої салі були прикуті до одної страшної думки.

Коли се він раптом повернув ся, здивований бо почув ходу за собою. Се був Кльод, що йшов за ним мовчки кілька хвиль.

— Що ти там робиш? — сказав директор, — чому ти не на своєму місці?

Там людина вже більше не людина, але собака, до неї кажуть „ти”.

Кльод жебрак відказав із пошаною.

— Тому, що маю балакати до вас, пане директоре.

— Про що?

— Про Альбена.

— Ще! — каже директор.

— Завжди! — сказав Кльод.

— А так! — відказав директор ідучи далі — тобі ще мало двацять і чотири години темної?

Кльод, усе йдучи в слід йому, відказав:

— Пане директоре, віддайте мені товариша.

— Неможливо.

— Пане директоре — сказав Кльод голосом, що злагіднив би демона — я вас благаю, посадить Альбена зі мною, ви побачите, як я добре робити му. Ви вільні, се вам байдуже, ви не знаєте, що то приятель; але я, я маю тільки чотири стіни своєї вязниці. Ви можете піти і прийти; а я маю тільки Альбена. Віддайте мені його.

Альбен мене годував ви се добре знаєте. Скажіть тільки „добре”. Що вам значить, коли в тій самій казні буде людина, що зве ся Кльод Ге і друга, що зве ся Альбен? Се ж просто. Пане директоре, мій добрий пане! Богом св'ятим закликаю вас!

Кльод може ніколи не промовив так багато до тюремника. Після того зусилля, втомившись, він чекав. Директор відказав нетерплячим жестом:

— Неможливо. Я вже сказав. І не нагадуй мені сього більше. Ти мені докучуеш.

Поспішаючи він прискорив ходи. Кльод також. Так перемовляючись вони прийшли обидва до вихідних дверей; вісімдесят злочинців дивило ся й слухало, затаївши дух.

Кльод стиха торкнув ся руки директора.

— Але бодай нехай я знати му, за що я засуджений на смерть? Скажіть мені чому ви його розлучити зі мною?

— Я вже тобі казав, — відповів директор — тому!

І повернувшись плечима до Кльода він простяг руку до клямки виходових дверей.

На відповідь директора Кльод відступив на крок. Вісімдесят статуй, що були там, побачили, як його права рука витягла зі штанів сокиру. Ся рука піднялась і не встиг директор крикнути, як три удари сокирою, страшно сказати, зроблені в ту саму розколину, розломали йому череп. Тої хвилі, як він упав навznak, четвертий удар перетяв йому лице; але в запалі, який годі було раптом спинити, Кльод Ге роз-

сік йому праве стегно п'ятим непотрібним ударом.

Директор був мертвий.

Тоді Кльод кинув сокиру і закричав: „Тепер другому!” Другий се він. Бачили, як він витяг із своєї куртки маленькі ножиці „своєї жінки” і встромив собі в груди, а нікому й на думку не спало спинити його. Лезо було коротке, груди глибокі. Він зо двацять разів штуркав себе ними, покрикуючи: „Прокляте серце, чи ж я не найду тебе?” і нарешті впав купаючись у крові, зомлівши на смерть.

Хто з двох був чия жертва?

Коли Кльод прийшов до пам'яті, він був у ліжку, покритий хустем і бандажами; його добре пильнували. В головах йому стяли добрі сестри-жалібниці і ще до того слідчий суддя, що складав протокол і питав його з великим інтересом „Як ся маєте?”

Він утратив багато крові, але ножиці, якими він бажав заподіяти собі смерть, зле виповнили свій обов'язок; жаден штих, що він собі зробив не був смертельний. Смертельні були тільки рани, що він зробив пану директорови.

Допити почали ся. Його питано, чи се він забив директора робітень вязниці Клерво? Він відказав: „Так”. Його спитали, за що? Він відказав: „Зате” Зрештою по якімсь часі рани його запалились; горячка мордувала його і він трохи не вмер.

Падоліст, грудень, січень, і лютий минули в догляді за ним і в слідстві; лікарі і судді товпились коло Кльода; одні гоїли йому рани,

другі споряжали на нього риштування. Коротко кажучи, 16 марта 1832 року вже зовсім одужавши, він з'явився перед карним судом в Труа. Ціле місто збіглося на розправу.

Кльод добре виглядав на суді. Чисто виголений, з непокритою головою, в невеселій, сірій, двох відтінків одежі „клервоських” вязнів.

Королівський прокурор обставив салю всім багнетами з околиці, „щоб, як сказали судді спинити всіх злочинців, що мусять бути свідками в сій справі”.

Коли почалася розправа, зайшла дивна трудність. Жаден із свідків того, що сталося 4 падолиста, не бажав свідчити на Кльода. Президент грозив їм своїм дисциплінарним правом, але все дарма. Тоді Кльод промовив, щоб вони свідчили, і всім розв'язався язик. Вони сказали те, що бачили.

Кльод слухав їх усіх із глибокою увагою. Коли хто забувшись, або з прихильности до нього минав факти, що свідчили на некористь винуватця, Кльод нагадував їх.

Від свідчення до свідчення пасмо фактів, які ми отсе розгорнули, розвинулись перед судом.

Була хвиля, коли присутні там жінки, плакали. Судовий пристав покликав засудженця Альбена. Се була його черга, щоб свідчити. Він увійшов, поточуючись; він ридав. Жандарми не могли запобігти, щоб він не впав у руки Кльода. Кльод підтримав його і сказав усміхаючись королівському прокуророви: „Се злочинець; що ділить свій хліб із тими, хто голо-

дний". Потім він поцілував Альбена.

Ліста свідків вичерпалась, пан прокурор підвівся і забрав голос такими словами: „Панове присяжні, суспільство похитнуло б ся аж до своїх підвалин, коли б справедлива кара минала таких великих злочинців як сей, що” і т. д. За сею памятною промовою забрав слово Кльодів оборонець.

Промови за і проти, кожда своєю чергою, проробили все те, що вони звичайно проробляють на тих перегонах, що звуться карними розправами.

Кльод гадав, що не все було сказано. Він підвівся у свою колію і промовляв так, що не одна інтелігентна особа вернула з суду до дому не тямлячи себе з подиву. Здавалося, що сей бідний робітник більше речник, як убійця. Він говорив стоячи, голосом проникливим і дуже здержливо, з ясним оком, чесним і рішучим, з жестом майже все однаковим, але повним влади. Він казав речі, як вони були, просто, поважно, не побільшуючи, признав ся до всего, дивився в очи 296-му артикилови, і поклав свою голову під нього. Були хвилі високо-проречистого слова, що зворушували натовп і перешептаними на вухо повторно розкочувались по салі. Се справляло шелест; в протязі його Кльод переводив дух, кидаючи гордий погляд на присутних.

Іншими моментами сей чоловік, що не вмів читати, був лагідний, звичайний, як письменний; а ще хвилинами скромний, помірний, ввічливий до суддів, уважний, обережно ступа-

ючи в дразливій частині дискусії.

Раз тільки він запалив ся гнівом. Королівський прокурор у тій промові, що ми не навели вповні завважив, що Кльод Ге забив директора робітень без свавілля і насильства, з боку директора, значить без зачіпки.

—Що! — закричав Кльод — я не був зачиплений! А, так! справді, се справедливо, я вас розумію. Пяна людина дає мені стусана, я її забиваю, я був зачиплений, ви мені робите ласку, ви посилаєте мене на галери. Але тут чоловік не паний, чоловік з повна розуму, душить мені серце через чотири роки, коле мене жалом шпильки що-дня, що години, що хвилини, там, де й не сподієш ся того штику, і так цілих чотири роки! Я мав жінку, для якої вкрав, — він мене мордує сею жінкою; я мав дитину, для якої вкрав, він мене мордує сею дитиною; мені не доволі хліба, приятель дає мені його, він віднімає мені приятеля й хліб. Я прошу вернути мені мого приятеля, він мене садить до темної. Я йому, нишпорці, кажу ви, а він мені каже ти. Я йому кажу, що я мучусь, а він мені, що я йому докучаю. Тоді чого ж ви від мене хочете, щоб я робив! Я його забиваю. Добре, я дивогляд, я забив сього чоловіка, я не був зачиплений, ви мені стинаєте голову. Робіть!

Дебати замкнено, президент зробив своє безсторонне й блискуче резюме. Він його закінчив так: „Ледаче життя; дивогляд справді; Кльод Ге почав із життя на віру з повією, потім украв, далі забив”. Все те було правда.

Саме перед тим, як присяжні мали йти до

срого покою, президент спитав підсудного, чи не має він чого сказати про поставлені питання.

— Дрібничку, — сказав Кльод. — Ось що. Я злодій і забійник, я вкрав і забив. Але чому я вкрав, чому я забив? Поставте сі два питання по руч із іншими панове присяжні.

По чверть годинній нараді присудом дванадцяти Шампанців, що звалось їх „панове присяжні”, засуджено Кльода Ге на смерть.

Правда на початку дебат де-хто з них завважив, що підсудний звав ся Ге (Geux значить нужденний, злиденний, жебрак і разом з тим ланець, ледар, шахрай) і се на них справило глубоке вражіне.

Кльодови вичитано вирок; на нього він тільки й сказав:

— Добре. Але чого сей чоловік украв? чого сей чоловік забив? Ось два питання, на які вони не відповідають.

Повернувши до вязниці, він веселий повечеряв і сказав:

— Трийцять і шість років пережито.

Він не бажав подавати на касацію, але одна з сестер, що його доглядала, дуже за те просила його плачучи. Щоб її потішити він подав. Здавалось він вагав ся до остатньої хвилі, бо коли підписав своє подане на реєстрі реєстратури, то правний речинець — три дні — кілька хвиль перед тим минув.

Бідна вдячна дівчина дала йому кілька франків. Він узяв гроші і подякував. Тим часом, як його подане пішло на розгляд, Труаяські вязні підмовили його тікати і брали ся помогти

Йому, але він на те не пристав. Арештанти кинули йому крізь квартиру гвіздок, шматок дроту і дужку з відра. Кожного з тих струментів було досить такій розумній людині, як Кльод, щоб перепиляти свої заліза. Він віддав дужку, дрiт і гвіздок сторожеви.

8-го червня 1832 року, сім місяців і чотири дні по вчинкови, о семій годині вранці, регістратор трибуналу увійшов у казню до Кльода і оповістив, що жити йому — одна година. Його подане відкинено.

— Ходімо! — сказав Кльод спокійно. — Я добре спав сеї ночі не гадаючи, що спати му ще краще прийдучої.

Здає ся, слова сильних людей мусять завжди вибрати певної величності перед лицем смерти.

Прийшов піп, потім кат. Він був покірний проти попа і лагідний против ката. Він не відмовляв ні свого тіла, ні своєї душі. Він заховав цілковитий спокій душі. Поки його стрижено, хтось балакав у кутку про холеру, що загрожувала містови Труа.

— Що до мене, — сказав Кльод усміхаючись — мені нема чого лякати ся холери.

Зрештою він слухав попа дуже уважно, каючись багато і жалкуючи, що його не навчено віри.

На його прохання йому віддано ножиці, що ними поранив себе.

Там бракувало леза, що зломилось в його грудях. Він просив тюремника, аби той передав сі ножиці Альбенowi. Він сказав теж, що

бажав би, аби до сього ще додано ту пайку хліба, що він мав з'їсти того дня.

Хто йому звязав руки, тих він попросив, щоб йому в праву руку положено пятифранкову монету, яку йому була дала сестра-жалібниця, єдину річ, що йому лишила ся.

Три чверти на осьму він вийшов із тюрми, з усім звичайним сумним почотом стратенців. Він ішов пішки, блідий, устроївши очи в розпяття, що тримав ціл, але йшов твердою ходою.

Сей власне день було вибрано для страти тим, що се був день базарний, і що б було як мога більше глядачів на їх дорозі; бо здає ся ще не перевели ся у Франції пів дикі осади, де суспільство вбиває людину та ще й нахваляє ся тим.

Кльод вийшов на риштованне поважно, все дивлячись на розпятте Христове. Він хотів обняти попа, потім ката, дякуючи одному, прощаючи другого.

Кат відштовхнув його з легка, як сказано в донесеню про страту. В ту хвилину, коли помічник ката привязав його до дошки гільоти ни, він дав знак попови, щоб той узяв пятифранковика, який він держав у руці, і сказав до його:

— На бідних.

Саме тоді вдарило восьму годину; голос дзигаркового дзвону покрив його голос, і сповідник відповів йому, що не чує. Кльод почекавши посередку між двома ударами повторив лагідно:

— На бідних.

Ще не вибила восьма, і ся благородна і розумна голова впала.

Дивний вплив прилюдних страт! Сього самого дня, коли ще необмита гільотина стояла серед майдану, базаряне бентежили ся питанням за мито і трохи не розірвали акцизника. Знати, що ваші закони злагідняють нарід!

Ми вважали за свій обовязок розповісти подрібну історію Кльода Ге, бо, по нашому, всі точки сеї істрії могли б служити заголовками в розділах книжки, де була б розвязана велика задача народу в девятнайцятomu віці. В сїм визначнім житті є дві головні фази: перед упадом і по впадови, і під сими двома фазами два питання: питання про вихованне і питання про карність; між сими двома питаннями — все суспільство.

Сей чоловік певно був із роду вдалий, ручий, добре обдарований. Що ж йому бракувало? Поміркуйте.

Отут велике завдання на пропорцію; хто його розв'яже, той зуміє вдержати універсальну рівновагу: Най суспільство робить завжді для осібника стільки, скільки природа.

Побачте Кльода Ге. Без жадного сумніву, має він не дурну голову і добре серце. Але для кидає його в суспільство так зле уряджене, дає його до вязниці так зле урядженої, що він допускає ся злодійства; суспільство кінчить забійством.

Хто справді винен?

Чи він?

Чи ми?

Строгі питання, пекучі питання; вони тепер усім мулять голову, всіх нас смикають за полу і одного дня завяжуть нам дорогу, що треба буде просто подивити ся їм у очи і дізнати ся, чого вони хочуть.

Коли бачиш на очи подібні факти, коли погадаєш як сї питання дошкуляють, коли питаєш себе, про що власне думають наші державні керманічі, як що вони не думають про се.

Сойми що року тяжко заклопотані. Без сумніву, дуже велика річ видушувати синекури і знімати гусільниці з бюджету; дуже велика річ творити закони, що б я перебравшись жовніром, пішов патріотично на варту до дверей графа Льобо, якого не знаю і не бажаю знати, або змусив себе парадувати на площі Марині, на втіху мого медяникаря, якого наставлено моїм офіцером.

Що сказав би сойм, як би серед тонких пересправ, коли міністерство часто дошкуляє опозиції, а опозиція міністерству, раптом із лав сойму або з трибуни публичної підвів ся хто-небудь і сказав такі серйозні слова.

— Замовкніть ви, що тут говорите, замовкніть! Ви гадаєте, що ваша мова до речі? Поміляєтесь. Ось в чім річ: правосудде рік тому пошматувало колодачем чоловіка в Паме; в Діжоні воно зняло голову жінці; в Парижі воно робить на рогатках Сен-Жак нечувані страсти. Се велика річ. Займіть ся сим, а потім уже сперечайтесь, чи гузики національної гвардії

повинні бути білі, чи жовті, чи милозвучнійше слово безконечність, чи певність.

— Панове центру, панове правиці й лівиці, загал народа терпить. Чи ви його назвете республікою, чи ви його назвете монархією, народ усе терпить, се факт. Нарід голодує, нарід приймає холод. Злидні його штовхають на злочин або на ледаче житте, се як до полу. Змилуйтесь над народом, якому каторга бере синів, дім розпусти — дочок. Ви маєте занадто вже каторжників, ви маєте занадто вже проституток.

—Що доводять сі дві болячки? Що тіло суспільне точить якась внутрішня хвороба.

— Ви зібрали ся на пораду коло ліжка хорого: займіть ся хворобою. Ви зле лічите сю хворобу. Вивчіть її краще. Коли вже ви й творите закони, то се тільки паліятиви, латанина. Половина ваших кодексів — рутина, друга половина — ходжене на помацки.

— Тавро було припіканем, що гангренувало рану; се божевільна кара, що до віку відзначала злочин на злочинцеві! зробила з них двох приятелів, двох товаришів, двох нерозлучників.

—Каторга, се шкідливий наливний плястер, що знову дає всисатись в організм майже всій поганій крові, що був витяг, ще більше її зіпсувавши.

— Кара на смерть — варварська ампутація.

— Але тавро, каторга, кара на горло, три річи, що чіпляють ся одна за одну. Ви скасували тавро; коли ви льогічні, скасуйте решту.

— Розпалене залізо, куля, сікач гільотини, се три часті силльогізму. Ви відняли розпалене залізо, куля і сікач не мають більше змислу.

— Зніміть сю стару драбину злочинів—карність, переробіть ваші устави, в'язниці, ваших суддів. Пристосуйте закони до звичаїв.

— Панове, на рік за багато голов стинає ся у Франції. Адже ви готові зробити ощадність, починайте з сього!

— Ви взяли ся касувати, скасуйте ката. Платнею вашим вісімдесяти катам / ви заплатите працю шістьсот учителів народних.

— Погадайте про загал народній. Дітям школи, робітні дорослим!

— Чи ви знаєте, що Франція така країна в Европі, де менше люди вміють читати? Данія вміє читати, Ірляндия вміє читати, а Франція не вміє читати! Се сором.

— Ходіть у остроги. Покличте перед себе всіх каторжників. Розгляньте один одного сих осудженців закону людського. Вирахуйте похил усіх профілів, полапайте всі ті черепи. Кожен із сих упалих людей має під собою свій звірячий тип; здає ся, що кожен з них є пересічно такого або такого звірячого роду з людськістю. Ось рись, ось кітка, ось малпа, ось каня, ось гиена. Але за сі бідні зле зліплені голови перша вина без сумніву належить ся природі, а друга вихованню.

— Природа зле витесала, виховане зле вигладило витесок. Зверніть ваші клопоти на сей бік. Дайте добре виховане народови. Розвинуйте як найкраще сі нещасні голови, щоб розум,

що є в них, міг більшати.

— Народи мають череп добре або зле збудований з огляду на їх інституції.

— Рим і Греція мали високе чоло. Відкрийте як можна, найбільше лицевий кут народу.

— Вся сила речи в голові простого чоловіка. Ся голова добрих зародів. Що б вона доспіла і удосконалилась, уживайте до того що є найосяйнішого і найлагіднішого в чесноті.

Забійник на великих шляхах краще направлений, був би найдобрішим громадянином у місті.

— Плекайте голову простого чоловіка, розділюйте її, поливайте її, уплідняйте, освічуйте, ужиткуйте, і вам не буде потреби рубати її.

ІВАН ТУРГЕНЕВ.

Іван Тургенев — славнозвісний російський письменник — народився 28 грудня 1818 року, в місті Орлові, в родині багатиря-поміщика. Вчився спершу в університеті московському, а далі в петербурзькому, після чого поїхав ще доучуватись за кордон. Живши ще у батьків, письменник Тургенев добре надивився на те лихо та злидні, що терпіли наші селяни за часів кріпацтва і тому, коли він почав писати, вже в перших своїх творах („Записки мисливця“) оповів про ту селянську недолю, що терплять наші люди і сим багато допоміг визволеню селян з кріпаків. Тургенев писав багато чудових, дуже цінних творів, за які його вважають одним з найкрасших російських письменників. Тургенев дуже прихильно ставився до українського письменства, яке за часів свого відродження мало лише ворогів. Він приятелював з Марком Вовчком і сам перекладав твори сего знаменитого письменника (Вовчка) на російську мову. Помер Тургенев року 1883, маючи 65 років життя.

БІРЮК

ОПОВІДАННЯ ІВАНА ТУРГЕНЕВА.

Якось у вечері вертався я з полювання до дому, на візку. Треба було проїхати ще вер-

стов з вісім; моя добра, прудка кобила бадьоро бігла пухкою дорогою, часом поводила ухами й хроща; стомлений собака, немов привязаний ні на крок не відступав від задних коліс. Проти мене надсувала ся хмара. Вона повагом підіймала ся з за ліса; понад мене й назустріч мені летіли довгі, сірі хмарки; верболіз хитав ся наче стурбований і шамотів. Спека від разу змінилась на вогкий холод.

Я вдарив коняку віжкою, спустив ся в долину, перехопив ся через сухе річище, що попросло чагаром, виїхав на гору і незабаром опинив ся у лісі. Дорога крутила ся перед мене поміж густими кущами ліщини, вже окутаними темрявою; я ледво посував ся далі. Візок стрибав по твердих паростках стрітних дубів та лип, що плутаючись по дорозі, простягали ся через глибокі колії — сліди вазових коліс; моя коняка почала спотикати ся.

Аж ось, у горі, раптово загудів страшений вітер, забурхали дерева, великі краплі дощу заторохтіли й зашльопали по листю, палахнула блискавка, і громовиця розлютувала ся.

Линув дощ, як із ведра. Я їхав помалу і незабаром мусів спинити ся: коняка моя гризла, мені засліпило очи, я нічого не бачив. Сяк так притулив ся я під широким кущем. Зігнувшись і закутавши лице, покірно чекав я на кінець негоди, аж коли. несподівано мені здалось, що дорогою сунеть ся висока постать. Почав я придивляти ся пильнійше у той бік, — таж таки постать, ніби виросла з землі біля

мого візка.

— Хто се — спитав гучний голос.

— А сам ти хто?

— Я тутешний цобережник, — відповів чоловік.

Тоді я назвав себе.

— А, знаю! до дому їдете? — знов запитав побережник.

— До дому. Се бачиш, громовиц яка.

— А так, громовиця, — відповів голос.

Під сю хвилю біла блискавка освітила лісного від гдлови до ніг; тріскучий та короткий вибух грому гукнув слідом за нею. Дош линув що з більшою силою.

— Не швидко вгамуєть ся, — говорив далі цобережник.

— Нічого не вдієш! Мушу перебути отут, — сказав я.

— Щож! Я вас у свою хату проведу, — сказав він.

— Будь ласка.

— Ну, то прошу сідати.

Він підійшов до голови коня, узяв її за уздечку і сіпнув. Ми рушили. Я вхопив ся за подушку візка, що колисав ся „неначе човен в морю”, та кликав собаку.

Моя бідолашна кобила ледви тягла ноги багном, ховзала ся, спотикала ся; а побережник наче холітав ся сюди й туди, немов привид. Їхали ми досить довго; нарешті мій проводир зупинив ся, — „ось ми й дома. пане” спокійно промовив він. — Зарипіла фіртка, загавка-

ли разом де кілька щенят.

Підвів я голову і, при світлі блискавки вгледів невеличку хатку серед широкого, ого-родженого тином подвіря. З одинокого віконця ледви блимав огонь. Лісничий підвів коняку до ганку, й постукав у двері.

— Тус зараз, обізвав ся тоненький голосочок, зачув ся тупіт босих ніг, зарипів засов, і дівчинка років дванайцяти в сорочечці, підперезана рубчинкою, з ліхтарем в руці зявила ся на порозі.

— Посвіти панови; — сказав він їй; — ваш візок я візьму під шюпу.

Дівчинка зиркнула на мене й майнула у хату.

Я поплентав ся слідом за нею.

Побережникова хата містила в собі одну кімнату зачаділу, низьку і порожню, без ліжка і була не розгороджена. На стіні висів драбий кожух. Поединча рушниця лежала на лаві; у кутку валяла ся купа лахів; два великі горшки стояли біля печі. На столі горіла лучина (соснові тріски, котрі запалюють бідні люди у Московщині для освітлюваня хати.), котра то сумно палахкала, то зовсім гасла. Посеред хати висіла колиска, почеплена за кінець довгої жердки. Дівчинка загасила ліхтар, присіла на маленький ослінчик і правою рукою почала колисати колиску, лівою — поправляла лучину. Обдиви ся я довкола, — серце мені защеміло: не весело у вийти в ночі в селянську хату. Немовлятку важко й хутко дихало у

колисці.

— Хиба ти сама тут? — спитав я дівчинку.

— Сама, — ледви чутно промовила вона.

— Ти побережникова дочка?

— Побережникова, — прошепотіла дівчинка.

Зарипіли двері і побережник, зігнувши го лову, переступив поріг. Він підняв ліхтар з землі, підійшов до стола і засвітив каганця.

— Мабуть не звикли до лучини? — промовив він, потрясши кучерями.

Я глянув на нього. Рідко доводилося мені бачити такого молодця. Високий на зріст, плечистий, він був стрункий на диво. З під замашної сорочки випиналися його могутні м'язи. Кучерява чорна борода вкривала майже половину його сурового й смілого лиця; рішуче дивилися з під брів невеликі карі очі. Злегка взявши ся у боки, він став перед мене.

Я подякував йому й спитав, як його звати.

— Звуть мене Хомою, — відповів він: а по прізвищу — Бірюк.

— Так се ти Бірюк?

З цікавостю дивився я на нього. Від мого Ярмоли та й від інших мені частенько доходило ся чути оповідання про побережника Бірюка, якого боялися, як вогню. На їх думку, ще не було на світі такого лихого побережника: „обереможком хвосту не дасть скористувати ся; якої б там доби не було, хоч в глузу ніч, завсігди налетить, тай накриє, як мокрим ряд-

ном. Та дужий, мовляв, та верткий, як чорт... Тай не візьмеш його ні чим: ні горілкою, ні грішми; ніяк не привабиш його. Вже не раз добрі люди лагодили ся вкоротити йому віку, так ні — не даєть ся”.

Так балакали сусіди про Бірюка.

— Так ти Бірюк, — знова промовив я: — я, брате чув про тебе. Кажуть, ти нікому не подаруеш.

— Службу свою сповняю, — сумно відповів він: — панський хліб даремно їсти не годить ся.

Він витяг з за пояса сокиру, присів на землю і почав колоти лучину.

— Хиба у тебе хазяйки нема? — спитав я його.

— Нема, — відповів побережник і з силою махнув сокирою.

— Померла, мабуть?

— Ні... еге... померла, — додав він і відвернув ся,

Я замовк; він підвів рчи і подивив ся на мене.

— Утікла з подорожним міщанином, — вимовив він з жорстокою усмішкою. Дівчинка спустила оченята; немовлятко прокинулось й закричало; дівчинка підійшла до колиски. — На, дай йому, — обізвав ся Бірюк та в сунув їй у руку забруднений — смочок. — Ось і його кинула, — бубонів він, показуючи на немовлятко. Далі він відійшов до дверей, зупинив ся й оглянув ся.

— Ви, пане, — почав Бірюк: — мабуть нашого хліба не будете їсти — а у мене крім хліба..

— Я не голодний.

— Ну, то як знаєте. Поставив би вам самовара, та чаю нема в мене.. Піду подивлюся, як там ваша коняка.

Він вийшов і грюкнув дверима. Я вдруге обдивився. Хата здавалася мені ще сумнішою, ніж спершу. Гіркий дух диму тяжко тиснув мені груди. Дівчинка не рухалася з місця і не підводила очей; деколи штовхала вона коліску і несміливо натягувала сорочечку, що зсовувалася з плечей, голі ніженьки висіли, немов не її?

— Як тебе звуть? — спитав я.

— Улітою, — промовила вона, ще більше похнюпившись.

Побережник увійшов і сів на лаві.

— Гроловиця утихає, — зауважав він, трохи промовчавши: — коли зволите, я вас проведу з ліса.

Я підвівся. Бірюк взяв рушницю й оглянув її.

— На що се? — спитав я.

— Та у лісі крадуть... Біля Кобилячої Долини рубають дерево, — додав він на відповідь мені.

— Хиба відсіля чути?

— З двору чути.

Ми вийшли разом. Дощик перейшов. Гень, в далечині, ще зібралися важкі купи хмар, зрі-

дка палахкали довгі блискавки; але понад нашими головами вже де-не-де виглядало темно-синє небо, зірочки миготіли крізь ріденькі, прудкі хмарки. Риси дерев, обрисаних дощем та зхвильованих вітром почали висувати ся з темрави. Стали ми прислухати ся. Побережник зняв шапку і втупив очи в сиру землю.

— Гень.. О! Оо!.. — раптово промовив він і простяг руку: — бач, яку ніч вибрав. — Я не чув нічого, крім шелесту листя. Бірюк вивів коняку з під шопи. „От же” — голосно додав він: „ще й втіче”.

— Я піду з тобою... хочеш? — кажу.

— Гаразд, — відповів Бірюк і завів коняку назад: — „ми його в мить спіймаємо, а там я вас проведу. Ходімо”.

Му пішли: попереду Бірюк, я за ним. Бог його знає, як він пізнавав дорогу, але ж зупиняв ся він коли-не-коли, та й то, щоб прислухати ся до цюканя сокири.

— А, — бурмотів він крізь зуби: — чуєте? чуєте?

х

— Та деж само? Бірюк здвигнув плечима. Ми збігли в долину, вітер на мить затих. — Я почув гучні удари сокири по дереві. Бірюк глянув на мене і кивнув головою. Ми пішли далі мокрою папороттю і кропивою. Зачув ся довгий, глухий гомін.

— Повалив... — пробурмотів Бірюк.

Тим часом небо розяснило ся; у лісі по троха яснішало. Нарешті ми вилізли з долини. Почекайте — но тут, — сказав мені побереж-

ник, нагнув ся і взявши рушницю у гору, зник між корчами. Я почав пильно прислухувати ся. Крізь невгаваючий шум вітру, поблизько здавали ся мені ледви чутні звуки: сокира обережно цюкала по сучках, рипіли колеса, пурхала коняка.

— Куди? стій! — несподівано гремить Бірюків голос.

Другий голос закричав жалісно по заячому... Почала ся борня.

— Брешеш, брешеш, приказував Бірюк: — не втечеш..

— Я кинув с ятуда і спотикаючись на кождому кроці, прибіг до місця бійки. Біля зрубано́го дерева, на землі, порав ся побережник; він тримав під собою злодія і закручував його руки по за спиною шнурком. Я підійшов. Бірюк підвів ся й поставив його на ноги. Я zobачив мокрого селянина, з довгою, боро́дою, Миршава шкапа, вкрита до половини грубою рогожею, стояла тут вкупі з возом. Побережник не мовив ні слова; селянин теж мовчав і тільки крутив головою.

— Пусти його, — прошепотів я на вухо Бірюкови: — я залпчу за деревину.

Бірюк мовчки узяв коняку лівою рукою: правою він тримав злодія за пояс.

— Ну, повертай ся роззяво! — сурово промовив він.

— Сокиру он хоч візьміть, — пробурмотів селянин.

— Навіщо їй пропадати- — сказав побе-

режник і підняв сокиру. Ми поплентались. Я йшов ззаду. Дощик знову почав нас кропити і незабаром линув, мов із ведра. Ледво дочалапалися ми до хати. Бірюк покинув спійману шкапу серед подвіря, увів мужика у хату, попустив шнурок і посадив його у кутку...

Дівчинка, що вже була заснула біля печі, схопила ся і мовчки з переляком почала дивитися на нас.

Я сів на лаву.

— Та-ба, який дощ линув, — зауважив побережник: — доведеться пересидіти. Може приляглиб, відпочилиб...

— Спасибіг.

— Я його, з вашої ласки, у комірчинкуб замкнув, сказав він далі, тикаючи пальцем на селянина: та, бачите, засов...

— Лиши його тут, не чіпай, — перепинився Бірюка.

Селянин глянув з під лоба на мене. Я поклав собі, щоб там не було, визволити бідолаху. Він сидів на лаві, не рухаючись. При світлі ліхтаря я міг добачити його змучене й змрщене обличчя, навислі жовті брови, неспокійні очі, худе тіло... Дівчинка лягла біля самих його ніг і знова заснула. Бірюк сидів коло стола, схиливши голову на руки. Цвіркун цвіркав у кутку... дощик стуконів по даху й збігав шибками; ми всі мовчали.

— Хомо Кузьмовичу, — несподівано загомонів селянин глухим і не твердим голосом:

— Хомо Кузьмовичу...

— Чого тобі?

— Пусти.

Бірюк не відповідав.

— Пусти... з голоду... пусти.

— Знаю я вас, — хмуро відповів побережник: — уся ваша слобода така — злодій на злодієви.

— Пусти, — просив селянин; — прикащик... Звелись ні на що! он як.., пусти!

— Звелись ні на що!.. красти нікому не слід — відповів побережник.

— Пусти Хомо Кузьмовичу... не занасті. Бо добре ж знаєш, який ваш — зїсть, он як.

Бірюк відвернув ся. Селянина сіпало, наче пропасниця його тріпала.

Він хитав головою й нерівно дихав.

— Пусти, — знову благав він з розпукою: пусти, їй Богу пусти! я заплачу, он як, їй Богу. Їй Богу з голоду... діти плачуть, добре знаєш. Скрутно доводить ся, он як.

— А ти все таки красти не ходи.

— Шкапу, — мовив далі селянин: — шкапину, хоч її... тільки нею й держимо ся... пусти!

— Кажуж, не можна. Я теж чоловік не вільний: з мене питають. Вас мазькати теж нема чого.

— Пусти! Злидні. Хомо Кузьмовичу, зовсім тее... як його.., пусти!

— Знаю я вас!

— Пусти бо.

— Ет що там з тобою базікати; сиди мовчки, не то я знаєш? Пана не бачиш, чи що?

Похнюпив ся сердитий...

Бірюк позіхнув; схилив голову на стіл. Я ждав що буде далі...

Селянин раптово випростував ся. Йому очи горіли й вид почервонів.

— Ну, так наж, їдж, на подавись, на, почав він, прижмуривши очи й опустивши куточки губ; на, душогубе клятий, пий християнську кров, пий...

Побережник обернув ся.

— Тобі, кажу, тобі, людожере, крґвопивцю, тобі!

— Ти паний, чи що, що заходив ся лаятись? — здивовано загомонів побережник. — З глузду зіхав, чи що?

— Паний! Чи не на твої гроші, душогубе клятий, звірюко, звірюко, звірюко...

— Гай, гай... та я тебе!..

— То мені що? Все одно гинути; куди я діну ся без коняки? Забий, все одно; чи з голоду, чи так — все одно. Пропаде все: жінка, діти, — гинь все. А тебе доберемо ся, підожди!

— Бірюк підвів ся.

— Бий, бий, — галасував селянин несамо-витим голосом: — бий, бий, на, візьми, бий... Дівчинка хутко зняла ся з долу і втопила в нього свої оченята. Бий! бий!

— Мовчати! — загремів побережник і двічі ступнув.

— Годі, годі, Хомо, — закричав я: покинь його... Бог з ним.

— Я не буду мовчати — репетував нещас-

ний. — Все одно загибати. Душогоубе ти, звірюко, погибелі на тебе нема... Ну, подожди ж, не довго тобі панувати. Спечуть тобі горлянку, подожди!

Бірюк схопив його за плече. Я метнув ся на поміч до селянина.

— Не займайте, пане! — гукнув на мене побережник.

Звичайно, я не злякав ся б його погрози і вже було простяг руку; аж, на диво мені, він одним рухом здер з ліктів селянина шнур, схопив його за потилицю, насунув йому на очи капелюха, відчинив двері й випхнув його геть.

— Геть до біса з своєю шакапою! — заревів він у слід селянинови: — та гляди мені у друге...

— Ну, Бірюку, — нарешті промовив я: — здивував ти мене: гарна ти людина, як бачу я.

— Ет, що там, пане, — зупинив він мене з досадою: — не розказуйте тільки нікому, будь ласка. Та краще, мабуть, я вас проведу, додав він: — бо бачу я — не пересидіти вам дощика.

На дворі заторохкотіли колеса селянського воза.

— Бач, поплентав ся! — пробубонів він: — та я його...

Через пів години він попрощав ся зо мною на краю ліса.

ГЮ ДЕ МОПАСАН.

Французський новеліст Генрик Гю де Мопасан (Henri Guy de Maupassant) родився 1850 р. Писати зачав 1880 р. Внашій мові відома з його новель збірка „Дика пані“. Умер 1893 р.

ЧОРТ.

При ліжку умираючої матери стояв мужик, а біля него лікар. Стара була спокійна та бліда. Она здала ся на Божу волю і споглядала на обох, та прислухувала ся їх бесіді. Мала умерти; але она не противила ся судьбі, бо і на неї мала вже раз прийти черга. Она мала вже дев'ятьдесять два роки.

Крізь вікно і отворені двері продирали ся теплі промінні сонця і падали на нерівну, глиною висмаровану підлогу, яку утоптали чотири генерації „босаків“ своїми пятами. Теплий вітрець повівав лагідно і заносив до комнати на своїх крилцях запах трави, збіжа та листків, спалених горячими проміннями сонця. Пільні скакуни цвірінькали, неначе би ходило їм о те щоби дістати хрипку; они оживляли своїм концертом природу.

Лікар промовив голоснійше:

— Гоноре! Ви не можете лишити своєї матери самої в такім стані. Она може кожної хвилини сконати!

Мужик повторив зі смутком:

— Алеж я мушу звозити збіже до стодоли; і так лежить уже за довго в полі. Тепер саме на се пора. А що ви, мамо, на се скажете?

А умираюча старуха, що і тепер ще була скупюю, притакувала головою і казала синові звозити збіже; она умре собі і без него спокійно.

Але розгніваний лікар тупнув ногою.

— Тож ви простак! Я на се не позволяю, розумієте! Як мусите конче нині звозити збіже, то йдїть по стару Рапетову, нехай она пильнує слабї. Я так хочу, розумієте! А коли мене не послухаєте, то затямте собі, що як захоруете, я не буду доглядати вас, а тоді згинете, як собака, розумієте?!

Високий, худий, мужик о повільних рухах, занепокоений з одної сторони грізними словами лікаря, а з другої жалуючи грошій, числив, надумував ся, доки вкінци не спитав:

— А кілько бере та Рапетова?

Лікар крикнув:

— А я звідки маю се знати? То залежить від сього, як довго буде пильнувати. Згодїть ся з нею. Але за годину має она вже тут бути, розумієте, чи нї?!

Мужик рішив ся.

— Йду, йду, не маєте чого гнївати ся, пане доктор!

Лікар обізвав ся ще раз на відхіднім до него:

— Добре, добре, лише уважайте, що жартів зі мною нема!

Коли лікар вийшов, звернув ся син до умираючої матери і сказав рішучо:

— Га! коли сей каже, то треба піти по Рапетову; зараз верну ся.

Стара Рапетова стерегла в селі і в цілій околиці умерлих і умираючих. А коли обшила мерців в полотно, з якого не сьміли вийти, вертала ся з поворотом домів, та прасувала біле, але вже для живих. Була зморщена, неначе зівяле яблуко, злісна, заздрісна, скупа і зігну-та в четверо. А про ніщо инше не говорила, як лише про тих умерлих людей, яких пильнувала і про ріжні недуги, які бачила на свої власні очи. А оповідала про все так точно, як ловець пр освої пригоди.

Коли Гоноре Бонтеме прийшов до Рапетової, она розпускала тоді синю фарбу у воді.

— Добрий день вам, пані Рапетова — сказав — що чувати коло вас нового?

Она звернула ся до нього і промовила:

— Всьо старе, всьо старе. А що у вас?

— У мене всьо добре, тільки щось з мамою...

— З мамою?

— Та так!

— А щож вашій мамі?

— От вже туй-туй заберуть ся на тамтой сьвіт.

Старавитягнула сині руки з води, а прозорачні каплі спливали з пальців.

Жалуючи спитала ся:

— То вже з ними так зле?

— Та доктор каже, що може не дідуть завтрішної днини.

— Ну, то значить ся, з ними вже дуже зле!

Гоноре надумав ся. Хотів звести розмову на свою просьбу. А що нічого більше не приходило йому на гадку, тому промовив в одній хвилині:

— Кілько ви хотіли би за се, як би сиділи при ній аж до кінця? — А знаєте, що я не богач. Я не мав навіть за що слуги у себе держати, а через надмірну працю мати занедужала. Працювала она за десятьох, мимо того, що має вже дев'ятьдесять два роки.

Рапетова відповіла поважно, та поволи: є дві ціни: сорок су за день, а три франки за ніч для богатих; а двацять су за день і сорок за ніч для біднійших. Ви будете платити мені двацять і сорок.

Гоноре задумав ся. Він знав добре, що його мати є витревала та сильна, тому думав, що боротьба між житем, а смертю могла би проволікати ся у неї яких вісім днів проти осуду лікар'я, }

Він заявив рішучо:

— Ні! Я хочу, щоби ви мені сказали ціну за все аж до кінця. Доктор і так сказав, що стара довго не потягне. Коли так буде, то ваша користь, а моя страта. А коли пожие довше, то буде моя користь, а ваша страта.

Рапетова споглянула здивована на него.

До тепер ніколи не годила ся она на подібний спосіб, тому не знала що відповісти. Опісля прийшло їй на гарку, що він може хоче собі з неї закпити.

Не можу тепер вам нічого сказати, доки не побачу хорої.

— Ну, то ходіть зі мною.

Сейчас обтерла она руки і пішла з ним. По дорозі не розмовляли они між собою. Она ішла скоро дрібним кроком, він знова витягав свої ноги, неначе би хотів перескочити через потік.

Сонце пекло, а корови, що лежали на полі, підносили голови і видавали слабі голоси неначе би просили о сьвіжу траву.

Доперва недалеко дому промуркотів Гоноре:

— А як би так було вже само з себе скінчило ся?

А ті слова вивіли неясне бажане, якого він бажав собі.

Однак стара не сконала.

Она лежала на плечах в берлозі. Руки спочивали на колдрі з фіолетової матерії, ті страшно худі, обнажені руки, подібні до екзотичних звірят. Она сильно їх затиснула наслідком ревматизму, утоми і праці, яку протягом життя виконувала.

Рапетова приближила ся до хорої і поглянула на єї лице. Она взяла єї за живчик, опукала, запитала о дрібницю, щоби почути єї голос, а опісля придивляла ся їй знова з ува-

гою і вийшла. Була рішучо пересвідчена, що стара не переживе ночі.

— Ну і щож? — спитав Гоноре.

Стара відповіла:

— Та що, потягне ще два або три дні. Дайте мені шість франків за все.

— Шість франків? — зойкнув він — шість франків! Чи не гріх? Яж вам кажу, що се не потребає довше як пять шість годин!

І так торгували ся довгий час. Але що стара хотіла вже відійти, а збіже само не зайшло би до стодоли, він згодив ся:

— Най буде шість франків за все аж до кінця.

Так шість франків.

Гоноре пішов в поле до свого збіжа.

Рапетова вийшла знов до хати і взяла ся до роботи; бо коли пильнувала хорих, все працювала чи для себе, чи для родини, яка єї наняла. Вкінци спитала:

— А ви прийняли вже св. Тайни?

Хора заперечила головою.

Рапетова, жінка дуже релігійна, скочила мов опарена.

— Ах! Боже милий, як се може бути! Сей час біжу по священика.

Небавом прийшов священик, що був одітий в білу комжу а малий хлопець дзвонив та давав людям знати, що ідуть до хорого. Люди, що працювали в поли, поздіймали капелюхи і на хвилю перестали працювати, доки священик не зник їм з очий. Дівчата, що вязали

снопи, звернули ся в ту сторону, звідки доходив звук дзвінка, та хрестили ся. Курки наполохані бігли на своїх слабеньких ніжках здовж рова, та ховали ся поза плотом. А дячок ступав скорим кроком. За ним ішов священик з головою склоненою до землі з біретом на голові, та шептав молитви. За ними дриптала Рапетова зігнута в четверо, немов би хотіла кождої хвилі впасти перша. А руки зложила неначе в церкві.

Гоноре побачив їх з далека і спитав:

— А до кого то отець ідуть?

Хлопець відповів скоро:

— До вашої матери.

Мужик зовсім тому не дивувався. І почав дальше працювати.

Хора висповідала ся, одержала розгрішене і приняла св. Тайни; священик відійшов, та лишив обі невісти в парній та душній комнаті.

Рапетова споглянула на хору, бо хотіла впевнити ся, чи она довго ще потягне.

День кінчив ся; сильнійший вітрець наносив до комнати свіжий воздух і порушав святий образ, що був прибитий цвяхом до стіни; заслони при вікнах, колись біли, були тепер заплямлені, хотіли звільнити ся і улетіти, подібно як душа недужої.

Хора жінка, з очима широко отвореними, очікувала рівнодушно так близької смерти, що веліла на себе так довго ждати. При віддиху було чути голос, що добував ся через затиснене горло.

Небавом і він устане — і бракне на землі одної невісти, а ніхто не буде за нею жалувати.

З заходом сонця Гоноре вернув з поля. Приблизившись до ліжка, спостеріг, що мати ще жиє і спитав:

— Но, а що чувати?

Так питав ся він і давнійше, коли мати його почувала себе хорою.

Пращаючи ся з Рапетовою, сказав:

— Завтра о пятій будьте вже тут!

— Так, буду о пятій — сказала.

І дійсно прийшла враз зі сходом сонця, заким Гоноре вийшов в поле, зів зупу, яку сам собі зварив.

Баба спитала.

— Но, як має ся мати, жиє?

З лютостию в очах, відповів їй:

— Навіть має ся ліпше!

Рапєтова затревожена зближила ся до умираючої, що лежала в такім самім стані, як вчєра, нерухома, з очима отвореними і затисненими п'ястуками, які лежали на покривалі. Пізнала она се добре, що недужа може потребувати довше, от так чотири до вісім днів. Ляк стиснув єї скупє серце, а між тим почувла она в собі злість проти того мужика, що її вивів в в поле і проти його матери, що не хотіла вмирати. Она взяла ся до роботи і вдивляла ся в поморщенє лице умираючої, та ждала спокійно.

Гоноре вернув на сніданє; здавало ся, що **був вдоволений, а навіть веселий. Опісля зноу**

відійшов і звозив щасливо збіже до стодоли.

Рапетова здригнула ся. Кожду хвилину, що улїтала, уважала страченим часом, та страченим грошем.

Мала скажену охоту вхопити ту стару напасть за шию, стистути з легка і задержати сей скорий віддих, що вкрав їй дорогий час і гроші. Але подумала про небезпеку. Инша гадка прийшла їй на думку і она зближила ся до ліжка та спитала:

— Чи ви видїли, коли чорта?

Недужа прошептала:

— Ні!

Тодї Рапетова почала оповідати їй ріжні казки, щоби ними перелякати хорий ум конаючої. Она розказувала, що на кілька хвиль перед самою смертю, появляє ся людям чорт. Держить він в руці мітлу, на голові рондель і голосно кричить. Коли хорий вже його побачив, то за кілька хвиль кінчить ся його жите.

І почала вичисляти тих, котрим появил ся чорт в сїй подобі. Юза Loisel, Евлянїя Ratier, Зося Padagnau, Сефарина Grospied.

Недужа перелякана сим оповіданем піднесла руки і хотїла звернути лице до вікна. Нечайно Рапетова щезла від стїп ліжка. Она виняла з шафи плахту і убрала ся в неї; на голову насадила рондель, так, що три короткі ніжки виставила мов би ріжки; до правої руки взяла мітлу, до лївої зелїзну накривку і кинула єї в **гору, а та впала на землю з великим бряско-**

том..

Опісля вилізла она на крісло, відслонила заслону при вікні і явила ся перед хорою, та наслідувала рухи чорта, причім видавала з себе грімкі слова; а слова ті видавали ся тим страшнійшими, бо відбивали ся в зелізнім горшку, що заслонював її лице. Мітлою своєю грозила она хорій.

Хора з мутними очима налякала ся. Она хотіла зібрати всі свої сили, щоби зіскочити з ліжка і втечи. Она витягнула з під покривала свої рамена і груди, однак повалила ся безсильна та віддала Богу духа.

А Рапетова поставила спокійно все на своє місце; мітлу в кут, плахту до шафи, рондель до сінній, горнець на підлогу, а крісло при стіні.

Опісля заводовим своїм рухом примкнула очи помершій, поставила при ліжку миску, наляла трохи свяченої води, вложила до неї хрест, що стояв на комоді, уклякла перед ним і шептала молитви за душі померші, яких вивчила ся при своїм занятю. А коли Гоноре вернув над вечером до дому, застав її при молитві і сейчас обчислив, що стара Рапетова визискала від него двацять су, бо пильнувала хорої три дни, за що належало ся їй лише пять франків, а він мусів їй дати шість.

Переклад Гриньо Томашевич.

СВЕТОЗАР ЧОРОВИЧ.

НА СТІЧУ.

Вже через кільканацять день потішає мати свої маленькі донечки:

— Братчик приїде!

Вона чула від сусідів, що всі повстанці, що пішли на боротьбу за „чесний хрест”, тепер вертають ся і незабаром будуть дома.

„ Прийде братчик!” — говорила вона дівчаткам і сама незвичайно повеселіла, завчасу радіючи з того, що знов побачить свого коханого сина і пригорне його до своєї материнської груди.

Невже то жарт? Минуло цілих два роки, як вона його не бачила. Було то так давно, дуже давно, як він працював ся з ними і пішов кудись з другими, а вона лишилась слаба, знеможена, мучилась день і ніч, працюючи тяжко, щоби вижити себе і тих трое діточок.

Тяжко приходилось їй за той час. Рідко коли наділив її стравою котрий-небудь сусід, а частійше всього не було дома ні кусника хліба, а вона голодувала по дневи і по два.

Аджеж діточки ще маленькі, слабкі. Старшій доньці не білше десяти літ, а молодшій не було й осьми. Не могли вони, певна річ, терпеливо зносити голоду і часто питали:

— Мамо, чому ти не даєш нам їсти?

— Тепер у нас нема нічого.

— А чи буде?

— **Буде, певно буде.**

— А коли?

— А тоді, як прийде брат, — звичайно говорила вона.

І вона була сильно переконана, що те голодоване устане, як тільки вернеться Йово і возьметься за роботу.

Та діточки не могли так довго чекати.

— А колиж вернеться братчик?... — питили вони.

— Незабаром прийде, незабаром.. — все відповідала мати.

І от тепер, вкінці, справді він вертається з іншими „усташами” (повстанцями). Не вже може хто бути щасливіший від неї?

Опорядила цілу хату — най він застане прибрану хату; приладила йому постіль, принесла свіжого дрібного сїна.

— Насправ я бідненький там на каміню, — шепоче сама до себе — най тепер відпочине на мягонькім.

Настав вкінці бажаний день.

Заметушилося і хвилювало ціле село. Старі і малі ідуть далеко за село на стрічу усташам. Перед хатами стоять жінки, перекликаються. Нарід переходить біля них гуртками, всі веселі, співають пісень, радісно переглядаються. А діточки згуртувалися коло якоїсь на борзї склеєної хоругви, гомонять, кричать, приготовлюються до бурхливої стрічі героїв.

І наша мати повела діточок на стрічу братови.

Просто сердешна перемінилася. Лице стало яснійше, веселійше, хода лекша, навіть стан

випростував ся, — зовсім вона не подібна тепер до згорбленої старушки.

І діти весело скачуть довкола неї і все кличуть:

— Мамо, братчик прийде! Тепер вже не будемо голодні!

— Не будемо, діти, не будемо! — говорить вона і сама усміхаєть ся.

— Тепер у нас всьо буде!

— Всього буде доволі.

З такими розмовами дійшли вони до кінця села вийшли в кінці з нього і підійшли до ліса.

— Тут будемо дожидати, — сказала мати.

Дівчатка послушали, затримали ся.

Назбирайте братчикови ягід; я знаю він любить їх.

І обое дівчатка побігли в лісок, стали там лазити по траві, куцах, шукаючи ягід, а мати усїла під високим дубом і гляділа в далечину, дожидаючи, що от от хто небудь появить ся там.

Минуло не багато часу, нікого не видно...
Минуло ще чимало мінут — і знов нікого...

От раптом далеко показав ся маленький облачок, що ставав розмірно все більший. Тепер вона вже розпізнає, що то кінні і піші люди, числом до двацяти, спішать до села.

Радісно забило ся у неї серце — вона швидко підскочила на ноги.

— Тут ось! — закричала — тут ось!..

Обернувшись до ліса, кличе дїтий.

— Ходіть сюда! — он братчик..

Дівчатка вибігли з ліса.

— Де він? — питають.

— Он він, ось вони, глядїть! — говорила вона показуючи рукою.

— Ось він, ось він, — закричали діти, плещучи з радости в долонї.

Уставші тим часом зовсім наближали ся. Ішли вони обнявши ся і співаючи ріжних пісень.

Мати підійшла їм на стрічу.

— На добрий день! — привитали її всі..

— Доброго вам здоровля і щастя! — відповідає вона, а сама очима шукає сина.

Але його тут нема.

— А де мій Йово? — питає вона послїднього.

— Так, то він твій?

— Так.

— Не знаю.. Може бути припізнив ся, іде ось він з заду за нами, — сказав той, відвернувшись, і пішов наперед.

Затримала ся старушка.

— Чому запізнив ся? — говорить сама до себе — не вжеж не знає, що я його тут чекаю..

— Деж братчик? — питають дївчатка.

— Прийде, прийде зараз, — відповідає вона — і знов глядить в далечину.

Справді надійшло ще кількох повстанців.

— Ось тут — говорить вона — іде з ними..

І знов пішла на стрічу.

Тут побачила усіх своїх сусїдів. Мати оглядає всіх і вже не дожидає доброго слова, скоро питає:

— А деж Йово?

Сусїди переглянули ся.. Всім видно тяж-

ко чогось відповісти.

— Чиж іде він? — знов питає вона.

— Ні, не знаємо — кажуть.

— Чи йде він там по заду за вами? — повторяє вона немовби не чула їх відповіді.

— Не знаємо, — кажуть її знов.

— За нами нема нікого ледви проговорив вкінці кумів син Микола і не дивлячи ся на ню пішов вперед.

Старушка знов задержала ся. Щось тяжко здавило її грудь... вона не може віддихати.

— Нема його! — заговорила вкінці дрозжачим голосом, а сама іще глядить в далечину, дожидає.

Глядять там й дівчатка.

А в далечині не видно ні облачка, ні подорожнього. Тільки вороні злетіло ся з відкись, покружляло над головою старушки і відлетіло кудась далеко, далеко..

— Нема його — знов заговорила глухо старушка, й від тайного почуття здавилось її серце.. Горячі сльози наповнили її очі і потекли по зморщенім лиці.

А дівчатка, побачивши тоє, пригорнули ся до неї:

— Не плач мати! — Братчик прийде...

ЗМІСТ.

Кльод Ге	3
Бірюк	35
Чорт	49
На стрічу	59

КУПУЙТЕ КНИЖКИ!

На складі в Українськiм Голосі можна дістати слiдуючі книжки:

- Подорож Гулівера до краю Ліліпутів
(малих людей) 20 ц.
- Подорож Гулівера до краю Великанів
і другі оповідання 20 ц.
- Деять братів і десята сестриця Галя 20 ц.
- Хінська Царівна і Калина 20 ц.
- Видіне Паломника в Єрусалимі і другі
оповідання 20 ц.
- Як львиця виховала царського сина
і другі оповідання 20 ц.
- Опришок і другі оповідання 20 ц.
- Місяць свідок і другі оповідання .. 20 ц.
- Хан і його син, або Українка-Бранка
і другі оповідання 20 ц.
- Кльод Ге і другі оповідання 20 ц.
- Весна, збірка поезій 35 ц.
- Сіра кобила 5 ц.
- Пригоди Ничипора Довгочхуна 15 ц.
- Пімста робітника, оповідане з канадій-
ського життя 15 ц.
- Закон відшкодовання робітників 10 ц.
- Книгарням і розпродавцям звичайний кни-
гарський опуст.

Замовлення слати на адресу:

UKRAINIAN VOICE

BOX 3626

WINNIPEG, MAN.

ЧИТАЙТЕ

ЧИТАЙТЕ

УКРАЇНСЬКИЙ ГОЛОС

найбільшу українську часопись в Канаді,
яка виходить на 12 сторін

Український Голос коштує на рік 2 долари
разом з книжочками вартости 1 доляра, які
кождий передплатник дістане даром.

Український Голос подає найбільше вістей
з російської і австрійської України, допи-
сий з життя Українців в Канаді і ріжних
вістей з Канади.

В Українськїм Голосї знайдете много на-
укових статей, оповідань, смішного і
ріжної всячини.

Запренумерувавши собі Український Голос,
будете мали в нїм найліпшого приятеля, з
яким ніколи не розстанеться

Предплачуйте отже Український Голос і за-
охочуйте других до передплати сеї часопи-
сі. Нехай не буде ані одної української ха-
ти в Канаді, в котрій не знаходив би ся
Український Голос!

Передплату посилайте на адресу:

UKRAINIAN VOICE

BOX 3626,

WINNIPEG, MAN.

Льокаль редакції і адміністрації містить ся на

212-214 DUFFERIN AVE., WINNIPEG.